La imatge de l'*altre*: aragonesos i catalans fronterers que s'observen mútuament

JOSEP LLUÍS ESPLUGA TRENC
Professor del Departament de Sociologia
a la Universitat Autònoma de Barcelona

1. INTRODUCCIÓ

Els habitants de les terres de l'Est de l'Aragó viuen en una cruïlla sociocultural paradigmàtica, un territori farcit d'interseccions socioeconòmiques, polítiques, administratives i lingüístiques, entre d'altres. Des de fa un parell de dècades, aquesta zona fronterera de l'Aragó l'anomenem *Franja*.[1] El propòsit del present text és analitzar una mica les relacions entre els residents a una banda i altra de la frontera entre Aragó i Catalunya, unes persones que tenen molt en comú però que es troben dividides per una línia imaginària que, d'una manera o altra, influeix en les seues vides. Però el que més ens interessa ressaltar és la *imatge* que tenen els uns dels altres, ja que pensem que ací és on hi trobarem indicis de la major o menor presència d'aquella frontera. Per a il·lustrar-ho faré ús de dades empíriques recollides

1. El terme de "Franja de Ponent" apareix entre els cercles nacionalistes catalans vinculats a la recuperació democràtica i "nacional" durant l'època de la Transició política de finals dels anys 70 del segle XX. És un terme que s'empra per a referir-se a la zona catalanòfona d'Aragó, i que fins aleshores cap habitant d'aquesta zona havia utilitzat mai amb anterioritat per a anomenar el seu territori. No obstant això, a poc a poc es consolida i s'integra en el llenguatge comú i es converteix en un concepte cada cop més estès i acceptat, fins al punt que a poc a poc també des d'Aragó es comença a parlar de *Franja* a l'hora de referir-se a la zona oriental d'Aragó. A hores d'ara és un concepte que ha tingut tant d'èxit que ha inclòs nous significats, ja que, sobretot des d'Aragó, es tendeix a anomenar Franja a tota la perifèria de l'Est sense tenir en compte si s'hi parla català o no. En aquest escrit usaré l'accepció restringida del terme, és a dir, en parlar de Franja em referiré només al territori aragonès de població catalanòfona. Per a una més exhaustiva explicació de l'origen del concepte "Franja" es pot consultar Moret (1998) i Espluga i Moret (2000).

en diversos treballs de recerca sociològica realitzats els darrers anys a algunes zones d'Aragó i de Catalunya.[2]

2. Les identitats socials dels aragonesos catalanòfons

Temps enrere vam realitzar una sèrie d'investigacions sobre les identitats col·lectives dels habitants de les terres aragoneses catalanòfones (Espluga i Capdevila, 1995), per tal d'esbrinar quins elements i conceptes empraven els aragonesos catalanoparlants residents a les comarques de la Ribagorça, la Llitera, el Baix Cinca i el Matarranya per a autoidentificar-se i autoclassificar-se. A grans trets, el resultat d'aquestes recerques mostrava que:

- La gent, en general, no se sentia formar part d'un grup diferent a la resta d'aragonesos (tot i que en ocasions la resta d'aragonesos sí que els tractaven com a diferents).
- Aquestes persones mostraven un gran desconeixement del conjunt del que hem convingut a anomenar la Franja. Molt poca gent coneixia, per exemple, fins on es parla català dins d'Aragó, i les relacions socials entre les diverses comarques de la Franja són més aviat escasses (unes relacions que, en canvi, acostumen a ser molt més intenses amb poblacions de comarques veïnes de Catalunya i d'Aragó).
- Les identitats col·lectives poden omplir-se amb diferents continguts culturals, però sembla que a l'Espanya de les autonomies la llengua ha esdevingut un contingut cultural-simbòlic important, sobretot a algunes CCAA, i molt especialment a Catalunya. La Transició política vers el règim democràtic actual es fa a Catalunya al caliu d'un intens procés de reconstrucció de la identitat col·lectiva articulada al voltant de la llengua com un dels trets diferencials més visibles. Això fa que, a poc a poc, tant des de dins com des de fora de Catalunya, es tendeixi a donar per descomptat que qui parla català és català (pertany al grup dels "catalans").

2. Treball de camp del projecte Euromosaic referent a l'ús del català a l'Aragó, finançat per la Comissió Europea (1993); recerca sobre identitat i llengua a la Franja d'Aragó, finançat per l'Institut de Sociolingüística Catalana (1994); recerca sobre relacions transfrontereres i imatge de la llengua a la frontera de Catalunya i Aragó, realitzat des del Departament de Sociologia de la UAB (1997); estudi exploratori sobre els orígens de la reivindicació sociolingüística a la Llitera, realitzat amb el filòleg H. Moret en commemoració dels 20 anys d'aparició d'aquests moviments socials (1998-1999).

- Però aquesta idea es trenca a la Franja ja que, segons aquest sil·logisme, els habitants de la Franja haurien de sentir-se catalans, però això no es produeix exactament així (o almenys no es produeix de manera tan mecànica). Les nostres recerques vénen a mostrar que, en general, i tret d'algunes minories, els habitants catalanòfons d'Aragó tendeixen a identificar-se o autoubicar-se a l'Aragó (la qual cosa no exclou que en certs casos es puguin sentir més pròxims a Catalunya, per llengua, costums, etc.).
- Es dóna la circumstància que des d'Aragó es construeix la identitat col·lectiva mitjançant un seguit de símbols que conformen, en gran mesura, els trets d'identitat que certs poders utilitzen per a dibuixar una determinada imatge d'Espanya. De fet, com suggeria la professora Josefina Roma,[3] són els símbols vinculats a la imatge de l'Espanya conservadora que es construeix durant els segles XIX (antinapoleònica) i XX (eximperial), i que, entre altres coses, exclouen alguns dels trets més identificatius de la Catalunya moderna (entre ells, la llengua).
- El resultat de tot plegat és que els poders tradicionals de l'Aragó han promogut uns símbols d'identitat col·lectiva que dibuixen una imatge netament diferenciada de Catalunya (és sabut que tot intent de construir una identitat social implica, necessàriament, diferenciar-se d'algú).
- Per tant, si els habitants de la Franja volen construir-se una imatge adequada a partir de les propostes formulades des d'Aragó, es veuen abocats a ocultar alguns trets bàsics de la seua realitat quotidiana: la llengua, la proximitat als seus veïns catalans, etc.
- Aquesta contradicció fa que la gent adopti posicions ambigües, i els seus comportaments tendeixen a adaptar-se a cada situació concreta (al context d'interacció concret) de cada moment. Per dir-ho d'alguna manera, una persona de la Franja abans de pronunciar-se públicament sobre coses com Aragó, Catalunya, d'on se sent o quina llengua parla, primer observarà el context on es troba i després actuarà en conseqüència (tenint en compte el seu interlocutor, el tema de conversa o el lloc on aquesta es

3. Als debats del seminari "La identitat a la Ribagorça", organitzat pel Centre d'Estudis Ribagorçans i per l'Instituto Aragonés de Antropología, celebrat a Benavarri els dies 9 i 10 de maig de 2003.

desenvolupa). I ho farà automàticament, de manera inconscient (de fet, tots els éssers humans tenim una capacitat reflexiva que ens permet desenvolupar actuacions estratègiques).

És evident que el tema lingüístic és un dels que més problemàtiques genera en les interaccions dels habitants de la Franja, sobretot quan es relacionen amb persones d'altres territoris (especialment de l'interior d'Aragó o de Catalunya). Simplificant, aquelles persones (o sectors de població) que no accepten que el català es pugui parlar a l'Aragó tendeixen a veure els catalanòfons com una mena de traïdors, *quintacolumnistes* que conscientment o inconscientment treballen per a l'enemic (i a qui potser caldria redreçar perquè fossin aragonesos "com cal"). Mentre que entre algunes persones (o sectors) de Catalunya hi ha la tendència a considerar els habitants de la Franja com a gent que ha caigut al costat equivocat del mapa i que, per força, estarà interessada a integrar-se en el grup comú de catalans "com cal". Per tant, es podria suggerir que des d'ambdós costats es tendeix a veure els habitants de la Franja com a gent incompleta o un pèl desubicada.

Tot i que la majoria de la població de la Franja prefereix ignorar aquests debats, hi ha minories molt polaritzades i mobilitzades en els dos extrems, les quals històricament mantenen unes relacions caracteritzades per episodis d'intensa crispació intercalats amb èpoques de baixa activitat pública. No obstant les seues irreductibles diferències, aquests dos grups coincideixen, curiosament, en una cosa: tant els uns com els altres tendeixen a pressuposar que els habitants de la Franja són vistos pels habitants de Catalunya amb simpatia, com una gent que senten molt propera, com si fossin part d'una mateixa realitat, quasi d'una mateixa identitat.

Els grups més anticatalanistes d'Aragó utilitzen aquest argument com un indici que els habitants de la Franja no són de fiar (tenen massa bones relacions amb els "altres", i fins i tot s'hi poden confondre). Mentre que els grups més procatalanistes (o pancatalanistes) ho utilitzen com un argument en favor de les seues postures, per a justificar la necessitat de compartir amb ells alguna cosa més que la llengua. En definitiva, tant des d'una postura com des de l'altra *es tendeix a suposar que la frontera és feble i artificial*, i que s'hauria de marcar més (des del punt de vista dels *anti*) o que s'hauria d'eliminar del tot (o fer-la córrer fins al límit del domini lingüístic, des del punt de vista dels *pro*). Som conscients que aquesta polarització és un pèl reduccionista,

però pensem que servirà per a il·lustrar les nostres hipòtesis sobre la consolidació progressiva de la frontera.

Els resultats que es presenten a continuació, malauradament, qüestionen en part aquesta pretensió que no hi ha fronteres entre Catalunya i la Franja d'Aragó.[4]

3. ARAGONESOS I CATALANS. RELACIONS DE VEÏNATGE?

En aquest apartat s'exposen algunes de les manifestacions verbals expressades per aragonesos i catalans fronterers. Són persones que resideixen a les comarques catalanes de l'Alta Ribagorça, la Noguera, el Segrià o la Terra Alta, per un costat, mentre que per l'altre costat ens referim als habitants de la zona catalanòfona d'Aragó (Franja).

En general, els catalans que viuen a prop de la frontera amb l'Aragó, tenen la sensació que les relacions amb la gent de l'altre costat són molt intenses en tot tipus d'àmbits de la vida quotidiana, per motius de comerç, d'oci, d'ús de serveis públics, etc. Tal i com manifesten els entrevistats:

> *"Sí, aquí a Alfarràs mateix baixa gent de Baldellou, de Tamarit, ve molta gent a fer festa per aquí. Com antes s'hi anave molt d'aquí a Binèfar a la discoteca... Molta gent"* (J., cambrer d'Algerri).

> "(Relacions) *amb la part d'Aragó, diguéssim, Maella, Calaceit...* (...), *per exemple, tenim terra a la part de Calaceit, els de Calaceit tenen terra a la part de Batea.* (...) *I després també hi ha altres interessos, gent que es casen a Villalba, que es casen a Maella o que es casen a La Pobla, o que es casen a Bot, o que es casen a Caseres i Calaceit i tots els pobles"* (T., pagès de Batea).

Amb tot, hi ha la percepció que el flux de relacions no té la mateixa intensitat en els dos sentits, sinó que normalment són els habitants de la Franja els qui es desplacen més a terres catalanes —o que en depenen— que a l'inrevés:

> *"Sí, aquests veïns, el dia de mercat, el divendres és mercat aquí i baixen aquí a fer transaccions i tot això, i ho compren d'aquí tot ... la vertent fa cap aquí"* (G., pastor d'Àger).

Alguns d'aquests resultats s'han publicat amb anterioritat a Espluga i Capdevila (1996) (1998) (2000).

*"Sí bastanta (*relació*), amb Tamarit, per exemple, en aspectes d'Ajuntament, amb Binèfar s'hi té bastanta relació. Després, a aquesta oficina hi ve molta gent d'Altorricó, d'Alcampell,..."* (M. funcionària d'Almacelles).

Amb tot, cal assenyalar que aquesta situació no és tan clara en la zona del Baix Cinca / Baix Segrià:

"La gent de per aquí van a Fraga i es troben com a casa" (P. mestra de la Granja d'Escarp).

És a dir, l'àrea de Fraga i del Baix Cinca en general té un poder d'atracció important entre els habitants de la subcomarca catalana més propera.

Aquestes impressions les confirmen els habitants de la Franja:

"Ací on van més és a Pont de Suert... la gent jove per a divertir-se se'n van hasta Viella... a Benasc... i a Pont. Pont de Suert és el centro... Les relacions en Catalunya són en el comercio, perquè vaig a comprar més a Pont que a cap puesto..." (B. Les Paüls).

"Tot marxa cap a Catalunya, estem molt apartats de Huesca i de Saragossa... la Seguridad Social és més a Barbastro... comercialment casi tothom va a Lleida..." (F. Benavarri).

"Les relacions comercials són mitad i mitad, però més de cara a Catalunya" (E. Roda d'Isàvena).

"Tenim unes facilitats tremendes per anar a Lleida des d'ací... Per anar a Barbastro s'hi ha de matar tot lo dia... però a Lleida hi vas pel matí, i a dinar a casa" (J. Altorricó).

"És que... en Lleida som veïns. Hi anem molt poquet, a Aragó" (O. Saidí).

"Més cap a Lleida... em desplaço tres o quatre voltes cap a baix, cap a Catalunya, i una cap a l'Aragó" (P. Fraga).

La zona del Matarranya és una mica diferent, en el sentit que els fluxos de mobilitat són més intensos cap a l'Aragó, però això no vol dir que cap a Catalunya siguin pocs.

"A Alcanyís, casi tot està a Alcanyís, alguna cosa hi ha a Vall-de-Roures... però bastant a Alcanyís... Hi ha gent que va a Tortosa, sobretot els autònoms que tenen sanitat privada, doncs van a Tortosa..." (Q. Calaceit).

En definitiva, queda clar que aragonesos i catalans d'una banda i altra de la frontera mantenen relacions prou intenses. Per tant, es coneixen, saben qui són i poden tenir una imatge prou acurada els uns dels altres. Saben què

fan, com viuen, com i què parlen i, fins i tot, poden tenir alguna idea d'on se senten (o on s'autoubiquen).

4. LES ADSCRIPCIONS LINGÜÍSTIQUES

4.1. Què parlen els catalans fronterers (segons ells mateixos)

El discurs generalitzat mostra que els catalans fronterers consideren que el que ells parlen és *català*. Això pot paréixer obvi, però, curiosament, amb freqüència aquella afirmació es matisa amb la sensació que no és un català *com caldria*. Així doncs, és habitual trobar gent que afirma sense dubtar que parla *català*, encara que després matisa la *puresa* de la seua parla:

> *"El català (...) Si anem a Barcelona als de Lleida mos coneixen de seguida (...) Se'ns coneix, què hi farem. Són més catalans allà. Cap allà a Girona són més catalans, me semble a mi, eh! Natros toquem a Aragó, home!"* (L. pagès d'Almacelles).

> *"Català. (...) el català de la televisió el trobo diferent, sí, sí, moltíssim, perquè més aviat és un català barceloní, o potser estàndard. Nosaltres no, més aviat és de Ponent, o sigui, lleidatà, però hi ha la confluència de barreja d'Aragó i això"* (P. mestra de la Granja d'Escarp).

> *"(Parlem) el català. Però el català així bast, diguéssim"* (T. pagès de Batea).

Algunes persones pareixen tenir una elevada consciència de la manca de ***"qualitat"*** de la seua parla, fins al punt que d'entrada ja intenten *"curar-se **en salut"*** i advertir l'interlocutor que allò seu no és més que una mena de ***barreja*** lingüística:

> *"Parlo català xapurrau, sí, jo algunes paraules en català potser no les sé. No n'he estudiat mai jo de català, jo només sé el que es parla aquí (...) Diferències entre el de Lleida i aquí... no res, no hi ha diferències, però sí amb allà amb Girona. A Girona el català és diferent, (és) el principal, diuen, el català fi que naltros no l'entenem. I som catalans!"* (R. jove pagès de la Pobla de Massaluca).

> *"Xapurreau, meitat castellà... català. Bueno, és un tipo... és català, català però és un català molt tancat"* (...) *"A l'hora d'escriure s'escriu català normal"* (U. jove treballadora tèxtil de Batea).

> *"Natres parlam malament, però és que ells també (*els de la Franja*) (...) Parlam català"* (V. comerciant de Batea).

En aquestes apreciacions els catalans fronterers coincideixen molt amb les dels seus veïns aragonesos de la Franja, molts dels quals no dubten a emprar termes com el despectiu "xapurreat" per a referir-se a la seua parla. Cal observar que, malgrat tot, els catalans fronterers no tenen cap tipus de problema per a etiquetar la seua llengua com a *catalana*. Aquesta darrera actitud contrasta amb les reaccions d'alguns dels seus veïns de la Franja, els quals davant la percepció de parlar una varietat lingüística allunyada de l'estàndard són refractaris a admitir-hi qualsevol parentiu, almenys en certs contextos.[5]

4.2. Què diuen del que parlen els seus veïns aragonesos

Els catalans fronterers tenen un coneixement directe com parlen els seus veïns aragonesos, ja que, de fet, hi parlen tot sovint. L'anàlisi de les entrevistes mostra ben clarament que, *en el fons*, els habitants d'aquestes comarques catalanes consideren que a la Franja es parla *català*. Però gairebé tots els entrevistats i entrevistades tenen algunes matisacions a fer. Així, per exemple, alguns diuen que es tracta d'un català *especial*:

"Allà tenen un altre parlar (...) Els d'allí també parlen... home, poden tenir alguna paraula diferenta de naltres però també és català" (H. treballador de serveis d'Algerri).

"Bueno, a Alcampell també parlen català però xapurreau. A Alguaire també, i... en fi..." (K. jubilat d'Almacelles).

"Bueno, lo català... los pobles estos de la Franja del riu Matarranya hi ha alguns que parlen lo català, però hi ha molta diferència (...) parlen igual que naltres però canvie bastant la forma de dir moltes coses... (...) parlen lo català embolicat..." (S. comerciant de la Pobla de Massaluca).

"Els pobles que són a la part d'Aragó, els riberenyos, parlen català, però més aviat amb un deje una mica diferent del català nostre. (...) Sí, una mica, amb el deje es noten que no són ribagorçans catalans (...) és que són diferents, tenen paraules que són diferents (...) són més bruts. Sí, el parlar no és tant..." (G. pastor d'Àger).

5. Cal assenyalar que les reaccions contràries al català entre els habitants de la Franja han disminuït molt en els darrers anys, probablement a causa de les accions a favor de la dignificació de la llengua catalana duta a terme per diversos col·lectius del territori, per l'enorme impacte simbòlic de les classes de català a l'escola, així com per la innegable influència de les televisions catalanes (TV3), entre altres coses.

Aquesta peculiaritat que es percep en el parlar dels veïns de la Franja, en ocasions s'atribueix a la "contaminació" produïda pel castellà, llengua predominant a l'Aragó:

> *"És una barreja, un català acastellanat, diria jo. És un català diferent, vull dir, no sé com explicar-ho. Naltros en diem xapurrejat aquí a Almacelles. El que passa és que és una barreja de català i castellà però amb una pronunciació molt particular"* (M. funcionària d'Almacelles).

> *"És una cosa... perquè a la Franja ni parlen aragonès ni parlen català, parlen un xapurrejat"* (...) *La manera de parlar, els de Mequinensa parlen igual que a Aitona, i Torrent parla igual que La Granja i que Seròs. Són coses... estan a la Franja i a la Franja claro, agafen una cosa d'aquí i una cosa d'allà"* (O. mecànic de la Granja d'Escarp).

> *"Home, parlen diferent, a Favara, Nonasp i Maella parlen una barreja de castellà-català pitjor que nantres* (...) *Nantros parlam malament, però és que ells també... Vull dir, cadascú té el seu..."* (V. comerciant de Batea).

Com es pot veure, hi ha un cert prejudici envers la forma de parlar dels habitants de la Franja. Però el més curiós és que, a la pràctica, als dos costats de la ratlla fronterera no es parla gaire diferent, amb uns registres allunyats de l'estàndard català i amb moltes particularitats dialectals (que poden variar d'un poble a l'altre). Però en l'imaginari col·lectiu sovint es fa una clara distinció entre la parla d'uns i d'altres.

Aquestes actituds i aquestes diverses estratègies discursives poden ser considerades com a indicis de la lluita entre els diversos criteris en joc a l'hora de configurar la identitat col·lectiva. Aquesta lògica d'atribució d'identitat es podria il·lustrar amb el següent sil·logisme: "Si *nosaltres* som catalans, parlem català encara que no sigui gaire fi. Com que *ells* no són a Catalunya, en principi no haurien de parlar català, i si en parlen ho hauran de fer, per força, d'una manera molt més grollera que *nosaltres*". Així, encara que hi hagi poques diferències entre el que es parla a una banda i altra de la frontera, els parlants del costat català, conscientment o inconscient, fan el possible per a magnificar les diferències.

Ací rau un element clau en tot aquest procés: la *llengua*, malgrat ser una variable molt important per a crear la identitat catalana, potser no és el factor determinant, ja que, davant l'evidència que altres individus parlen també català, no per això se'ls considera part del grup (dels *nostres*). En aquest sentit es podria dir que hi ha una dimensió territorial-política (*nosaltres*

som de Catalunya) que pot arribar a ser més potent que la mera dimensió lingüística.

No obstant això, no tothom manifesta aquesta distinció tan clara entre uns i altres, ja que algunes persones són conscients que les similituds són més que les diferències:

"Els de l'altre costat parlen igual que naltros. Tots els llindars parlem si fa o no fa...(...) No vol dir que ells tinguen un altre deje, no? però..." (Q. pagès de la Granja d'Escarp).

"Igual que nosaltres. Català... bueno, un català així com nosaltres, vamos" (A. jove de Vilaller).

5. La inclusió en grups de referència

5.1. Què consideren els catalans fronterers que *són* els habitants de la Franja

S'observa que, en general, els entrevistats i entrevistades de les comarques catalanes fronteres sostenen que els habitants de la Franja són *aragonesos*, fins i tot *inevitablement* aragonesos. Són una gent amb la qual hi mantenen multitud de relacions diàries, per aspectes socials, econòmics, culturals, etc., però que malgrat ser com a germans "no són dels nostres". És a dir, no són del grup de referència més important per a definir-se (catalans) sinó que són "dels altres" (aragonesos):

"Home, però ells són aragonesos. (...) (De catalans en tenen poc) *sol de parla"* (A. jove de Vilaller).

"Hi ha de tot. Hi ha gent que admire molt Catalunya i són molt... ja li dic... i gent jove, eh! Hi ha una sèrie de gent preparada per a això... Però en general són manyos, són de Aragón" (X. administratiu d'Arnes).

"No volen ser catalans, però jo lis he dit moltes vegades que si ells volen ser de Terol me pareix molt bé, ara, que diguen que no parlen català és impossible" (S. comerciant de la Pobla de Massaluca).

"Són aragonesos. (...) No, no, no ho poden dissimular (...) Se'ls nota en moltes coses, no ho sé, quan parlen algo de Catalunya, tots fan ehhhh! Catalunya, us penseu que sol sou Catalunya. Ja està, ja s'ha notat" (V. comerciant de Batea).

Ací és on es mostra amb duresa i contundència el paper de la frontera politicoadministrativa. La frontera es fa *real*. No existeix en els altres àmbits

de la vida social, però en aquest punt sí. Són com *nosaltres* però no són dels *nostres*. La frontera administrativa actua com a límit per a decidir qui forma part del *grup* i qui se situa *fora del grup*. L'entrevistat K. ho explicita quan en preguntar-li si ell creu que el que es parla als pobles de la Franja és català, respon lacònicament:

"*Hi ha una frontera entre Catalunya i Aragó*" (K. jubilat d'Almacelles).

Així doncs, es podria suggerir que en l'imaginari col·lectiu d'aquestes persones, entre els atributs que més pes tenen en la construcció d'una identitat col·lectiva, el fet de pertànyer a una comunitat politicoadministrativa pren més rellevància fins i tot que la llengua o els fluxos socioeconòmics. Aquesta dimensió política es concreta en el fet que el grup es constitueix com una comunitat d'interessos amb un projecte polític (en sentit genèric, sense entrar en les diverses formes que pot adoptar aquest projecte), i, des del punt de vista d'aquestes persones, els aragonesos no formen part d'aquest projecte. En principi, els catalans fronterers pareixen sospitar que aquells deuen de formar part d'una altra comunitat d'interessos, i tindran un altre projecte que no té perquè coincidir amb el català.

Ací apareix la descripció de tòpics i estereotips sobre com són els aragonesos, els habitants de la Franja inclosos. Aquestes construccions o imatges socials acostumen a ser antitètiques, és a dir, els catalans i els aragonesos apareixen com a dues maneres de ser, de viure, d'entendre el món en certa mesura oposades:

"*La gent (d'Aragó) en si són més pobres. Vull dir, es veu. El que passa és que això no se lis pot dir a ells. Són més pobrets. Però en festes són més alegrats. La part d'Aragó, de Huesca, la gent és d'una altra manera que el català, en la feina i en moltes coses* (...) *Allà no, la gent són molt tranquil·la. És un altre món. Aquella gent d'allà viuen més assossegades, no porten un ritme fort com aquí, ni el portaran mai perquè són d'una altra corda*" (J. cambrer d'Algerri).

"*Hi ha hagut sempre una diferència* (...) *És dolent de dir això, però hem sigut sempre... no sé si tenim la sort d'estar a Catalunya, en avançament de totes les coses. En tot. Quan ells s'han despertat nantros ja hem dormit i ja hem tornat i tot. Per començar, no li ho dic en to de broma, sinó... en l'asunto de la fruita mateix, la pionera va ser Lleida, tenien tots els pobles llindants amb ells tenien les mateixes condicions en aigua, en les terres... pues estaven adormits totalment. Abans no s'han despertat... ara han començat a guanyar*

algo. El Josep Maria i estos que van per allí amb les màquines ho diuen, és que passes d'un poble a l'altre i ho notes com si ho haguessin marcat amb parets. (...) Més encara quan més a dins (d'Aragó), *més. (...) Però bona gent. (...) Extraordinària, potser més que els catalans. Són més oberts. El català és una miqueta més...* (tancat?) *hasta que et coneix"* (S. comerciant de La Pobla de Massaluca).

Potser en el cas del Baix Cinca aquesta tendència a diferenciar-se és més matisada, ja que els entrevistats relativitzen més la manera de ser d'uns i altres:

"De més enllà sí, però de tota esta zona que t'hem dit (el Baix Cinca) *som iguals (...) La gent de per aquí van a Fraga i es troben com a casa"* (P. mestra de la Granja d'Escarp).

"Home, són aragonesos però són més catalans que aragonesos. Com que estan aquí al llindar i com amb els que parlen més i veuen més són catalans... ho entens?" (Q. pagès de la Granja d'Escarp).

5.2. Què pensen que es consideren els habitants de la Franja

L'opinió més reiterada entre els catalans fronterers és suposar que els habitants de la Franja es consideren a si mateixos *aragonesos*, i, que en cas d'identificar-se amb un grup o comunitat, ho faran amb l'Aragó:

"Més aragonesos, més, més, i tant. Ells se consideren més aragonesos. A lo millor, de rient lis dius 'estos catalans...' però són aragonesos allà" (V. comerciant de Batea).

No obstant això, també es detecta la percepció que es consideren tant aragonesos com catalans, segons els interessi:

"Vull dir que ho senten, en el fondo ho senten, senten lo manyo. (...) Diuen que no són catalans. No ho són quan lis convé, quan lis convé sí que ho són (...) El Dia de la Mona el celebren igual i allà no és festa, però el Dia de la Mona el fan igual, i el dia de Sant Esteve també foten festa alguna gent. Per al bo sí que ho són (...) Perquè no paguen tant i els tenen una tolerància, entens?, com estan fronterissos des d'allà els impostos estan molt barats, i aquí ens foten cada òstia que ens... I clar, segons per a què sí ho volen ser, i segons per a què no" (J. cambrer d'Algerri).

"Se consideren manyos. El que passe és que ara per dir, bueno, com que això no mos ateneu (el govern d'Aragó) *pues ara mos volem juntar amb els catalans"* (G. pastor d'Àger).

En relació amb aquesta voluntat de participar de dues identitats, alguns entrevistats han observat també que en moltes ocasions alguns voldrien ser bàsicament catalans, però observen que de moment són excepcions.

> *"Trobo que se senten manyos, aragonesos.* (Però) *hi ha de tot. N'hi ha que se senten més catalans. En conec algun d'Altorricó que se sent més català que aragonès"* (N. paleta d'Almacelles).

Aquestes consideracions per part dels catalans fronterers són un senyal més que vindria a confirmar que per als catalans d'aquestes comarques, els habitants de la Franja són dels *altres*. Se'ls atribueix la *voluntat* de pertànyer als *altres*. Fins i tot s'esmenta que alguns *voldrien* ser catalans, però aquest condicional ja indica que hi ha alguna cosa que els ho impedeix: la seua *condició* d'aragonesos. En les entrevistes apareixen manifestacions que re-afirmen aquestes asseveracions, com aquelles que consideren que els habitants de la Franja no tenen cap problema dins d'Aragó per parlar *català*:

> *"No, jo crec que no* (que no els miren malament a l'Aragó per parlar català). *Jo crec que no hi ha discriminació per esto sentit. Crec jo, que tampoc no ho he comprovat"* (T. pagès de Batea).

O també aquelles que consideren que els habitants de la Franja parlen millor el castellà que ells:

> *"Home, me penso que ells parlen millor el castellà. És la meva opinió personal, a naltros sempre se'ns nota una mica l'accent parlant castellà"* (M. funcionària d'Almacelles).

> *"Parlen sempre castellà quan van a Saragossa. No els hi costa res parlar castellà. Així com a nantros se'ns nota molt que som catalans, ells ho parlen bé"* (V,.comerciant de Batea).

Tot plegat són un conjunt d'elements que intervenen en la construcció de la imatge social dels aragonesos com una comunitat diferent, i on sovint, des de Catalunya, s'hi inclouen els habitants de la Franja.

6. La consolidació creixent de la frontera

L'objectiu d'aquest escrit ha estat qüestionar una de les *idees* que de vegades es donen massa ràpidament per descomptades, i que potser caldria relativitzar fins la seua justa mesura. La idea en qüestió és que a penes hi ha fronteres entre Aragó i Catalunya. Sovint, des dels centres de poder d'Aragó i de Catalunya, s'atribueix als habitants de la Franja la imatge que són gent

molt propera a Catalunya, la qual cosa els converteix involuntàriament en uns potencials "traïdors" (a l'Aragó més ranci) o en potencials "candidats" (a la PanCatalunya). Aquesta idea permet justificar després discursos i actituds en favor d'uns interessos determinats (de rebuig a tot el que faci olor a català, o d'imposició d'identitats catalanes) que no sempre coincideixen amb els interessos de la gent.

Ací hem vist, però, que les persones residents a les comarques catalanes limítrofes amb l'Aragó, amb les quals la gent de la Franja manté nombroses relacions quotidianes, troben que hi comparteixen moltes coses però tendeixen a veure'ls com a diferents, com a membres d'un altre grup, d'un altre territori. Com a conseqüència es podria deduir que la llengua, tot i ser un element important en la construcció de la identitat col·lectiva a Catalunya, potser no ho és d'una manera absoluta, ja que hi ha altres factors (territorials, polítics) que pareixen tenir més pes a l'hora de decidir qui forma part del grup i qui no.

Resulta evident que aquesta és una conclusió parcial, que caldria contrastar amb altres anàlisis sobre altres variables, però serveix per a l'objectiu ací proposat: fer una mica d'autocrítica a l'hora d'ubicar altres persones (d'atribuir-los identitats socials) i de situar fronteres mentals.

Hi ha una altra conclusió que es desprendria d'aquestes dades, i que té a veure amb la presència de la *frontera*. Tot i que la frontera entre Aragó i Catalunya es va fixar fa més de sis segles (com a mínim),[6] a la pràctica ha estat sempre una línia molt permeable. Els habitants de les valls ribagorçanes per on passa la frontera, per exemple, sempre han procurat organitzar-se al marge de les divisions administratives, a les planes de la Llitera i al Baix Cinca les relacions amb el Segrià sempre han estat molt intenses, i la ciutat de Lleida històricament ha fet la funció de centre gravitatori d'una zona molt extensa que s'endinsa a l'Aragó almenys fins a Montsó. Potser a l'àrea

6. Els especialistes acostumen a dir que una de les qüestions historicogeogràfiques més embolicades és el procés de fixació dels límits entre Aragó i Catalunya. Es tracta d'una frontera arbitrària, com totes, i pareix que quan es va traçar, als segles XII i XIII, no va ser fixada amb gaire rigidesa. Cap a l'any 1300 Jaume II va distingir a la plana de la Llitera (al barranc de la Clamor) els territoris catalans dels territoris aragonesos, tot atorgant-los diferents drets. També va atribuir la Ribagorça al regne d'Aragó (1305), encara que el 1322 va sostraure una part del territori i el va passar a Catalunya, situació que es mantingué fins a finals del segle XVI.

del Matarranya l'atracció de Catalunya ha estat menor, però entre els pobles i comarques adjacents sempre hi ha hagut una gran intensitat de fluxos de mobilitat. Fins i tot, els habitants de les comarques de la Franja han fet ús tradicionalment de molts dels serveis públics estatals (com els sanitaris) i d'alguns serveis privats (com de l'ensenyament) situats a terres catalanes (Lleida, Viella, Tortosa, etc.), la qual cosa facilita que la gent tingui la sensació de trobar-se amb una frontera molt porosa (i trobar-se bé, "com a casa", en tots dos costats).

Però el procés de consolidació de l'Estat autonòmic a Espanya pareix contribuir a delimitar amb contundència certes entitats politicoadministratives (Catalunya, Aragó) i a consolidar les fronteres. Des d'aquest punt de vista, es podria donar la circumstància que, al mateix temps que els habitants de la Franja es comencen a trobar amb més dificultats per a fer ús de certs serveis públics a Catalunya, es trobin també amb que els seus veïns catalans se'ls comencin a mirar més com a forasters. Almenys, les dades exposades anteriorment adverteixen d'aquest risc. I, segurament, això no afavoriria gaire els habitants de la Franja, doblement assetjats a causa de les seues peculiaritats socioculturals, i víctimes d'una organització politicoadministrativa que disminuiria el seu ventall d'opcions, de relacions socials, en definitiva, de possibilitats vitals. ¿A qui beneficia l'enduriment de la frontera?

BIBLIOGRAFIA CITADA

ESPLUGA, J.; CAPDEVILA, A., *Franja, frontera i llengua. Conflictes d'identitat als pobles d'Aragó de parla catalana*. Pagès Editors, Lleida, 1995.

– "Catalans, Aragonesos, Perjurs i Galabernos. L'articulació de la identitat col·lectiva a la frontera occidental de la llengua". *Revista de Catalunya*, 110 (setembre), 1996, p.19-30.

– "La instrumentalització del fet lingüístic a les dues bandes de la frontera catalanoaragonesa". *Actes de la cinquena trobada de sociolingüistes catalans*. Publicacions de l'Institut de Sociolingüística Catalana. Documents de treball 9. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1998, p. 200-215.

ESPLUGA, J.; MORET, H., "Sobre la Transició a la Llitera (1976-1979): El despertament de la identitat sociocultural d'una comarca perifèrica". *El Contemporani*, 21-22, 2000 p. 55-63. Versió en castellà a: *Rolde. Revista de Cultura Aragonesa*. 91-92, 2000, p. 18-31.

ESPLUGA, J.; CAPDEVILA, A., "Potser la llengua no ho és tot. Imatges col·lectives a la Catalunya limítrofe amb l'Aragó", *Butlletí del Col·legi de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de Catalunya*, 113, 2000, p. 46-54.

MORET, H., *Indagacions sobre llengua i literatura catalanes a l'Aragó*. Calaceit, Associació Cultural del Matarranya / Institut d'Estudis del Baix Cinca, 1998.